

ГНІЗДІВКА ЗВИЧАЙНА

Neottia nidus-avis (L.) Rich. (*Ophrys nidus-avis* L.,
Neottia vulgaris Kolb.)

Родина Зозулинцеві — Orchidaceae

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення

Рослина, зі складною біологією розвитку та сапрофітним (симбіомікотрофним) типом живлення.

Ареал виду та його поширення в Україні

Західнопалеарктичний вид (Європа, Кавказ, Мала Азія, Зх. Сибір). В Україні — в Карпатах, на Закарпатті, Поліссі, в Лісостепу, Степу (пн.), Гірському Криму. Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Кв, Чн, См, Ль, Ів, Тр, Зк, Чц, Хм, Вн, Чк, Кд, Пл, Хр, Дц, Лг, Од, Кр.

Чисельність та структура популяцій

Популяцій досить багато, але чисельність та щільність в них переважно низька.

Причина зміни чисельності.

Руйнування місць зростання, негативний вплив рекреації та лісовпорядкувальних робіт.

Умови місцезростання

Тіністі листяні, мішані, рідше соснові ліси, переважно в місцях з розрідженим трав'яним покривом, на ґрунтах як бідних, так і багатих, з різним рівнем зволоженості, переважно багатим на вапно. Найчастіше в угрупованнях кл. *Quercus-Fagetum*; в Криму також в угрупованнях кл. *Erico-Pinetea* (союз *Brachypodio-Pinion pallasianae*) та *Quercetum pubescenti-petraeae* (союз *Carpinion orientalis-Quercion pubescentis*). Сціофіт, мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Геофіт. Багаторічна жовтувато-бура сапро-

трофна рослина заввишки 20–45 см. Кореневище горизонтальне, з густо розташованими товстими, м'ясистими коренями, скрученими у вигляді пташиного гнізда. Стебло світло-буре, з 3–5 буруватими лусками, розвинені листки відсутні. Квітки жовтувато-бурі, з медовим запахом, досить великі, зібрані у довге китицеподібне суцвіття, приквітки лінійно-ланцетні. Листочки оцвітини обернено-яйцеподібні, 4–6 мм завдовжки, складені широким дзвоником. Зав'язь не скручена. Цвіте у червні–липні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням, рідше вегетативно. Насіння проростає під землею за участю симбіотичного гриба. Надземний гін розвивається на 9–10-й рік і через два місяці після цвітіння засихає.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до Додатку II СІТЕS. Охороняється в Карпатському БЗ, «Черемському», Рівненському, Канівському, Кримському, Ялтинському гірсько-лісовому, Карадазькому, «Мис Мартьян», «Розточчя», «Медобори», «Горгани» ПЗ, Карпатському, Шацькому, Мезинському, «Вижницькому», Яворівському, «Ужанському», «Деснянсько-Старогутському», «Синевир», «Подільські Товтри», «Святі гори», «Сколівські Бескиди» і «Гомільшанські ліси» НПП та інших заповідних об'єктах. Контроль за станом популяцій. Заборонено збирання рослин, порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

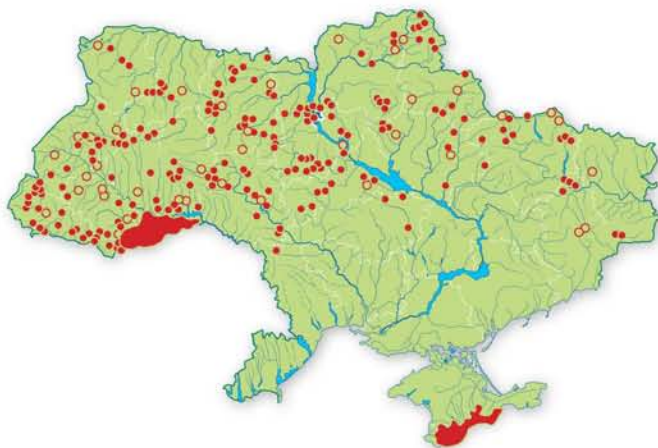
Господарське та комерційне значення

Лікарське.

Основні джерела інформації

Вахрамеева, Денисова, Никитина, Самсонов, 1991; Каталог раритетного біорізн. заповід. і націон. природ. парків України, 2002; Собко, 1989; ЧКУ, 1996.

Автори: І.А. Тимченко, О.О. Орлов, С.М. Панченко
Фото: Г.І. Оліяр, Д.Леонтьєв (вставка)

НЕОТІАНТА КАПТУРУВАТА

Neottianthe cucullata (L.) Schlechter

Родина Зозулинцеві — Orchidaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення

Євразійський вид на пд. межі ареалу, зі складним циклом розвитку.

Ареал виду та його поширення в Україні

Від Центральної та Сх. Європи через пд. Сибіру до Далекого Сходу (Сахалін) та пн. Центральної Азії (Монголія та пн. Китаю). В Україні – Полісся, Розточчя, Опілля, Правобережний Лісостеп. Адм. регіони: Вл, Лв, Жт, Кв, См, Тр, Чк.

Чисельність та структура популяцій

Низька, скорочується, детально не досліджена. Зростає невеликими групами, локалітети у Київській обл. та деяких інших р-нах рівнинної частини України практично знищені і новими знахідками не підтверджені.

Причини зміни чисельності

Вузька еколого-ценотична амплітуда виду та облігатні симбіотичні зв'язки з мікоризними грибами-симбіонтами та комахами-запилювачами, вирубування лісів, зміни місць існування, зривання на букети.

Умови місцезростання

Хвойні та мішані ліси (кл. *Vaccinio-Piceetea* та ін.), узлісся, зарості чагарників, лісові схили. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина з кулястими або яйцеподібними парними бульбами; стебла прямостоячі, до 30-40 см заввишки, ребристі, тонкі. Добре розвинених листків 2, вони розташовані біля основи стебла, яйцеподібно-ромбічні; верхні стеблові листки набагато менші, ланцетні. Квітки зигоморфні, рожеві або рожево-пурпурові, зібрані у нерівнобічне колосоподібне перерване суцвіття. Приквіткові листки звичайно коротші за квітки. Зовнішні листочки оцвіттини ланцетні, до 8 мм завдовжки, разом з двома внутрішніми листочками оцвіттини утворюють шолом. Губа 7–9 мм завдовжки, до половини довжини трилопатева, бічні лопаті вузькі, середня лопать дещо довша та

удвічі ширша за бічні. Плід — розкривна коробочка, насінини дуже дрібні. Цвіте у липні-серпні. Плононосить у серпні-вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до Додатку II CITES. Спеціальні заходи охорони не вживалися. Рекомендується інвентаризація усіх місцезростань, що збереглися, взяття їх під охорону, моніторинг популяцій, введення у культуру та репатріація. Заборонено збирання рослин та порушення умов зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

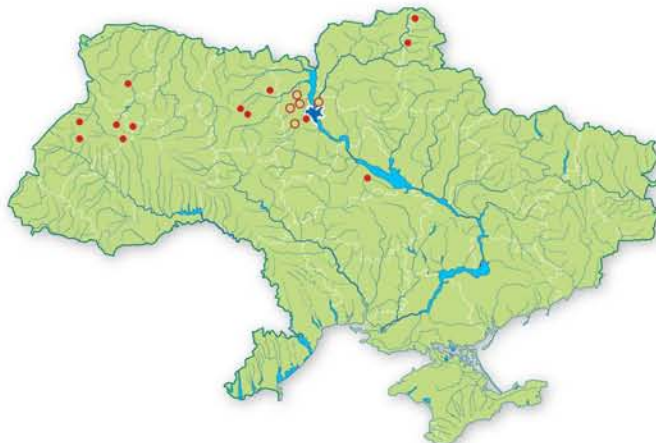
Господарське та комерційне значення.

Декоративне.

Основні джерела інформації.

Орлов, 2005; Флора УРСР, 1950; ЧКУ, 1996.

Автори: В.В. Протопопова, С.Л. Мосякін
Малюнок: І.В. Маханьков

ЧОРНЯНКА КАРПАТСЬКА (НІГРИТЕЛЯ КАРПАТСЬКА)

Nigritella carpatica (Zapat.) Teppner, Klein et Zagulski (*Gymnadenia carpatica* (Zapat.) Teppner et E. Klein, *Nigritella angustifolia* Rich. var. *carpatica* Zapat., *N. nigra* auct. non (L.) Rchb.f.)

Родина Зозулинцеві — Orchidaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Дуже рідкісний реліктовий ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Вузьколокальний ендемік Сх. Карпат. В Україні відомий з шести місцезнаходжень: Чивчини — полонина Прелука (г. Василькова), хр. Чорний Діл (урочища Слатина і Жупани), Гринявські гори — хр. Яровиця (уроч. Слатина, перевал Джоголь). Адм. регіони: Ів, Чц.

Чисельність та структура популяцій
На полонині Прелука ценопопуляція у складі угруповання *Festucetum saxatilis* налічує близько 20 генеративних особин, а в складі *Caricetum sempervirentis* — понад 50 особин. Популяції на хребті Чорний Діл і перевалі Джоголь малочисельні — до 10 генеративних особин, а на хребті Яровиця — понад 100 особин.

Причини зміни чисельності
Заліснення екотопів. Витримує помірний випас і випадає з травостою при надмірному випасі.

Умови місцезростання
Росте у субальпійському та верхньому лісовому поясах. Місцезростання у субальпійському

поясі (полонина Прелука, 1570 м н.р.м.) приурочені до відслонень карбонатних порід і угруповань асоціацій *Festucetum saxatilis* та *Caricetum sempervirentis*. У верхньому лісовому поясі росте на післялісових сінокісних і пасовищних луках асоціації *Festucetum rubrae* в межах висот 1030–1150 м н.р.м. Мезофіт. Факультативний карбонатofil.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 7–18 см заввишки. Бульби 2–5 роздільні, сплюснені, з видовженими частками. Листки чергові, вузькі, лінійні, жолобчасті. Суцвіття щільне куле- або яйцеподібне. Квітки дрібні, темно-лілово-червоні. В процесі цвітіння оцвітина знебарвлюється до світло-рожевого або білу-

ватого кольору. Цвіте у червні-липні, плодоносить у серпні-вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесено до Додатку II СІТЕС. Необхідно занести до Європейського червоного списку та Червоного списку МСОП. Охороняється на території ландшафтного заказника загальнодержавного значення «Чорний Діл» (Чернівецька обл.). Необхідно взяти під охорону інші місцезростання, культивувати в ботанічних садах, контролювати стан популяцій. Заборонено збирання рослин, проведення заліснення схилів, організація надмірного випасу та рекреаційних пунктів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації.
Загальський, Чорней, 1993; ЧКУ, 1996; Чорней, Буджак, Загальський та ін, 1999; Teppner, Klein, Drescher, Zagulskij, 1994; Pawlowski, Walas, 1949.

Автор: І.І. Чорней
Фото: В.В. Буджак

ОФРИС БДЖОЛОНОСНА

Ophrys apifera Huds.

Родина Зозулинцеві — Orchidaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення

Європейсько-середземноморський вид на пн. межі диз'юнктивної частини ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні

Атлантична, Середня Європа і Середземномор'я, диз'юнктивна частина — окремі регіони Кавказу, Малої та Зх. Азії, Пн. Африки. В Україні — Пд. берег Криму (від Севастополя до Ялти). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій

Дуже низька (фіксувалося лише по кілька особин у двох місцезнаходженнях).

Причини зміни чисельності

Тривалий онтогенез, вузька екологічна амплітуда, низька конкурентна здатність виду, курортне, дорожнє будівництво, господарські роботи, зривання на букети, забур'янення порушених біотопів.

Умови місцезростання

Світлі ялівцеві ліси, чагарники, узлісся, вапнякові осипи на висоті 200–300 м н.р.м. в угрупованнях кл. *Quercetea pubescenti-petraea*, *Rhamno-Prunetea*. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 20–45 см заввишки. Бульби кулясті. Стебло з 4–7 сизу-

вато-зеленими листками при основі та кількома листовими піхвами з невеликими листовими платівками у середній частині. Листки прикореневої розетки відмирають у середині травня. Суцвіття розгалужене, до 18 см завдовжки, з (2)3–8(10) квіток. Квітки великі (до 2,5 см у діаметрі), жовто-коричневі, нагадують бджолу, пелюстки зовнішнього кола рожеві, червоні, білі. Губа трилопатева, до 1,5 см завдовжки, оксамитова, з коричневим малюнком. Цвіте у квітні–червні. При відсутності комах-запилювачів або у несприятливих умовах звичне для рослин перехресне запилювання замінюється самозапиленням. Плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням. Ступінь природного поновлення незадовільний.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до Додатку II CITES. Охороняється в Ялтинському гірсько-лісовому ПЗ. Потребує виявлення всіх існуючих популяцій і встановлення режимів абсолютної заповідності та заказного, а також розведення в культурі. Заборонено заготівлю рослин, гербаризацію, порушення умов місцезростання (забудову територій та облаштування місць рекреації).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне, лікарське.

Основні джерела інформації

Вульф, 1930; Каталог раритетного біорізн. заповід. і націон. парків України, 2002; Красная книга СССР, 1984; Охраняемые растения Украины, 1983; Флора европейской части СССР, 1976; ЧКУ, 1996.

Автор: В.В. Протопопова
Фото: В.В. Савчук

